

Ewidencjonowanie

Prześledźmy teraz pokrótce zdania stawiane każdemu z trzech podsystemów rachunkowości. Przypomnijmy są to:

- księgowość, służąca do ewidencji wszystkich zdarzeń gospodarczych,
- kalkulacje, służące do rozliczania kosztów oraz do obliczania ekonomicznej opłacalności działań,
- sprawozdawczość, czyli ustalenia (na użytek odbiorców zewnętrznych i wewnętrznych) wyników finansowych (całkowitych bądź częściowych) w różnych przekrojach czasowych i przedmiotowych, odpowiednio do potrzeb informacyjnych (np. w celu kontroli odchyień kosztów - czyli różnicy pomiędzy planami a ich realizacją).

Jak jednak te zadania wyglądają w praktyce? Nie jest to oczywiście miejsce, by szczegółowo zajmować się wszystkimi stawianymi przed rachunkowością zadaniami, bo nasza tematyka, ograniczona do rachunku kosztów, jest węższa, niemniej jednak bez ogólnego pojęcia o działaniu rachunkowości trudniej jest zrozumieć jak właściwie prowadzić rachunek kosztów.

Jak wspomnieliśmy, jest to o tyle ważne z punktu widzenia rozważań dotyczących rachunku kosztów, że wszystkie trzy podsystemy są ze sobą powiązane. Nie można więc rozpatrywać interesujących nas zagadnień bez szerszego, rachunkowego, kontekstu. Księgowość dostarcza danych o przebiegu zdarzeń i procesów gospodarczych jakie miały miejsce w danej organizacji. Ujmuje je w porządku systematycznym i chronologicznym. Dane te są wykorzystywane w rachunku kosztów, który również jest przedmiotem ewidencji w księgach rachunkowych. Rachunek kosztów pełni także ważne funkcje w ramach rachunkowości zarządczej, o czym wspomniano wyżej. Syntetyczny obraz działalności gospodarczej jest przedstawiony w sprawozdaniach finansowych sporządzonych w ścisłym powiązaniu z danymi księgowości.

Ewidencja kosztów i przychodów prowadzona przez organizację jest z naszego punktu widzenia o tyle istotna, że tworzy bazę informacyjną do ich obliczania, analizowania, planowania i optymalizacji, czyli w wyniku również przeprowadzenia rachunku kosztów. Co do kolejności tych czynności to raczej przebiegać ona będzie w następujących etapach:

- ewidencja,
- obliczanie,
- analizowanie,
- optymalizowanie,
- planowanie.

Ewidencja taka powinna więc dać odpowiedzi na pytania, z jakiego rodzaju kosztami mamy do czynienia, gdzie one powstają i jaka jest ich wielkość. Oczywiście im dokładniejszy system ewidencji, tym bardziej pracochłonny – a co za tym idzie wymagający większych kosztów i to z trzech powodów

jednocześnie:

- większych nakładów na ewidencję – więcej dokładności to dłuższy czas ewidencjonowania,
- większych kosztów generowania informacji - więcej informacji to większy nakład pracy na jej usystematyzowanie i obróbkę,
- konieczności zatrudnienia bardziej wykwalifikowanych kadr.

Rozbudowując system informacji musimy zdawać sobie sprawę z tego, że możemy stworzyć szum informacyjny, czyli sytuację, w której w natłoku drobnych, cząstkowych danych mogą ginąć bądź zostać zafałszowane główne wielkości (oczywiście dobry system umożliwi generowanie danych na różnym poziomie analityki, agregacji danych). Samo rozbudowanie musi też odzwierciedlać nasze konkretne potrzeby, gdyż można je tworzyć na praktycznie nieskończenie wiele różnych sposobów, kombinacji.

Aby uzyskać właściwe, pożądane dane, potrzebna jest prawidłowo prowadzona ewidencja przychodów i kosztów w systemie rachunkowym jednostki. Jakość informacji tworzonych przez rachunkowość warunkuje poprawność obliczenia wyniku finansowego i tworzenie rachunku kosztów. Poprawnie prowadzona ewidencja przychodów i kosztów musi zapewnić identyfikację wszystkich przychodów i kosztów oraz ich wycenę i klasyfikację do właściwego okresu sprawozdawczego. Podstawowym urządzeniem ewidencji księgowej jest konto. Rejestruje się na nim wszystkie zmiany wartości poziomu zasobów (wzrostów i spadków) wyrażone w jednostkach pieniężnych. Każde konto posiada nazwę, która z zasady określa to, co jest na nim ewidencjonowane. Ukazuje również obecny stan wartości danego zasobu, wynikający z zarejestrowanych zmian. Lewa strona konta nosi nazwę Debet (Dt) lub Winien (Wn). Zapisywane tu informacje dotyczące operacji gospodarczych określane są jako obciążenia konta lub zapisanie w ciężar konta. Strona prawa nosi nazwę Credit (Ct) lub Ma (Ma). Zapisanie tu informacji dotyczącej operacji nosi nazwę uznania konta lub zapisania na dobro konta.

Przykładowy ciąg zdarzeń związanych z następującą operacją gospodarczą jak będzie zakup materiałów do produkcji od dostawcy za 1 000 zł. może wyglądać tak:

Po pierwsze musimy mieć konto związane z ze stanem materiałów – nich będzie to konto podstawowe związane z naszym planem kont „materiały i towary”. Ponieważ mamy do czynienia ze zwiększeniem stanu towarów, zaksięgujemy je po stronie debetowej. Pamiętajmy jednak o zasadzie dwustronnego księgowania: musieliśmy skądś wziąć środki na zakup, bądź dokonać zakupu w oparciu o kredyt kupiecki od dostawców. Założmy, że mamy do czynienia z tą drugą sytuacją. W tym wypadku powstaną zobowiązania wobec dostawców. Potrzebne więc nam będzie konto, na którym dokonamy tej operacji: „konto zobowiązania wobec dostawców”. Zwiększenie kredytu zapiszemy po stronie kredytowej tego konta. Pierwsze z kont dotyczy aktów, stąd zwiększenie zapisujemy po stronie debetowej, a drugie jest kontem pasywnym, stąd zwiększenie zapisujemy po stronie kredytowej. Weźmy pod uwagę inny przykład związany z takim samym zakupem. Założmy tym przypadku, że na potrzeby zakupu zaciągnęliśmy kredyt. W tym celu udajemy się do banku i bierzemy kredyt 2000. Operacja pojawia się na koncie: „rachunki i kredyty bankowe” po stronie prawej – kredyt. Jednocześnie, ponieważ otrzymaliśmy pieniądze w gotówce, w kasie po stronie lewej debet – pojawia się nam również kwota 2000. Następnie, jak w poprzednim przykładzie, na koncie „materiały i

towary” po stronie kredyt pojawia się wielkość obrazująca wartość zakupionych materiałów czyli 1000, a ponieważ zapłaciliśmy za to gotówką, to z kasy ubywkam nam dokładnie tyle samo, co oznacza konieczność jej zapisu na koncie kasa po stronie kredytowej.

Każda firma prowadząca rachunkowość posiada zakładowy plan kont. Jest to formalny dokument, który zawiera spis wewnętrznych numerów kont przedsiębiorstwa i ustala zasady księgowania na tych kontach. Z naszego punktu widzenia najbardziej istotne jest to, że to właśnie ten plan odpowiada za funkcjonowanie istniejącego systemu ewidencji zjawisk gospodarczych. Jest to plan mający być jednocześnie przydatnym źródłem informacji dla decydentów. W zakładowym planie kont znajduje się 9 zespołów kont. Tradycyjnie otrzymują one numery od 0 do 8. I jest to wciąż najczęstsza praktyka, niemniej jednak nie ma takiego obowiązku i wiele przedsiębiorstw stosuje inne oznaczenia liczbowe. W przypadku tradycyjnej numeracji mamy do czynienia z zespołami kont:

Zespół 0 – Aktywa trwałe,

Zespół 1 – Środki pieniężne, rachunki bankowe oraz krótkoterminowe aktywa finansowe,

Zespół 2 – Rozrachunki i roszczenia,

Zespół 3 – Materiały i towary,

Zespół 4 – Koszty według rodzajów i ich rozliczenie,

Zespół 5 – Koszty według typów działalności i ich rozliczenie,

Zespół 6 – Produkty i rozliczenia międzyokresowe,

Zespół 7 – Przychody i koszty związane z ich osiągnięciem,

Zespół 8 – Kapitały (fundusz) własne, fundusze specjalne, rezerwy i wynik finansowy.

Konta dzielimy zgodnie z kilkoma zasadami, nas interesuje w tym miejscu przede wszystkim podział ze względu na agregację czyli na konta:

- syntetyczne
- i analityczne.

Konta syntetyczne oznaczone są symbolami trzycyfrowymi gdzie pierwsza cyfra danego konta pochodzi od numeru zespołu, do którego należy dane konto. Konta analityczne do tych kont rozpoczynają się od numeru konta syntetycznego oraz posiadają rozszerzenie o dalsze numery (ich ilość jest uzależniona od rozbudowania naszego systemu).

Tworzenie nowych kont oznaczających zejście na niższy (mamy na myśli niższą agregację) poziom analityki dokonujemy poprzez dzielenie konta, gdzie konto dzielone przestaje funkcjonować, bądź poprzez pozostawienie go jako syntetycznego do funkcjonujących równolegle kont analitycznych będących bardziej szczegółowymi w stosunku do niego. Powstałe w jednym bądź drugim wypadku konta służą uszczegółowieniu zapisów obrotów i sald danego konta wyjściowego – syntetycznego.

Przykładowym kontem syntetycznym jest konto Aktywa obrotowe, dla którego kontami

analitycznymi będą: Zapasy, Należności krótkoterminowe, Inwestycje krótkoterminowe, Krótkoterminowe rozliczenia międzyokresowe. Oczywiście konta te mogą być dzielone jeszcze dalej na bardziej szczegółowe. A kolejne mogą podlegać kolejnemu podziałowi i tak w zasadzie możemy bez końca, o ile mamy sposób by dalej sensownie podzielić dane na danym koncie. W praktyce oczywiście działamy racjonalnie i schodzimy do poziomu analityki, który jest dla nas przydatny. Suma wartości kont analitycznych dla danego konta syntetycznego musi być równa wartości na koncie syntetycznym. Podziału kont na użytek rachunkowości zarządczej możemy dokonywać dowolnie, tak by uzyskać interesujące nas informacje. Np. zobowiązania możemy podzielić na krajowe i zagraniczne, na powstałe do określonej grupy produktów, wynikające z zakupu u różnych dostawców. Możemy też podzielić najpierw na krajowe i zagraniczne, a potem dopiero zgodnie z dostawcami.

Na szczęście zasady prowadzenia rachunkowości zarządczej cechują się dużą elastycznością co umożliwia dostosowanie systemu ewidencji do potrzeb najróżniejszych podmiotów bez względu na ich wielkość czy branżę oferując możliwość dostarczania informacji o różnym stopniu szczegółowości. Przy tym w odróżnieniu od rachunkowości finansowej nie istnieje warunkowanie budowy systemu systemem prawnym obowiązującym w danym państwie.

Jak wcześniej stwierdziliśmy:

Ewidencja kosztów i przychodów prowadzona przez organizację tworzy bazę informacyjną do ich obliczania, analizowania, planowania i optymalizacji. Powinna więc dać odpowiedzi na pytania, z jakiego rodzaju kosztami mamy do czynienia, gdzie one powstają i jaka jest ich wielkość.

Ważne jest tu słowo powinna, bo od niego zależy to czy spełni swoją funkcję, liczący musi zdawać sobie sprawę, że w swych obliczeniach, czy chęci pozyskania informacji będzie ograniczony systemem pozyskiwania, czy raczej ewidencjonowania kosztów w jego organizacji. Optymalnym rozwiązaniem jest zaangażowanie wszystkich zainteresowanych (czy raczej wszystkich, którzy powinni być zainteresowani) w tym kadry zarządzającej niebędącej finansistami, w tworzenie właściwego systemu ewidencji kosztów i przychodów. Choć ta współpraca często jest dość trudna, nie można oczekiwać efektów jeśli nie zostaną w nią zaangażowane różne strony – tu w znaczeniu komórki organizacyjne. Jest to niezbędne, gdyż z jednej strony dział rachunkowości ma największą wiedzę o tym jak można tworzyć taki plan kont, jak nim zarządzać, z drugiej strony często ma najmniejszą wiedzę na temat tego jakie informacje są najbardziej przydatne dla różnych komórek.

Ukoronowaniem danych ewidencyjnych w rachunkowości jest sprawozdanie z działalności obejmujące bilans, rachunek wyników i przepływy finansowe. Bilans to zestawienie, którego nazwa nie bez powodu wywodzi się od łacińskiego bilanx oznaczającego wagę szalkową. Jest to bowiem zestawienie dla którego niezbędna jest równowaga – co w tym wypadku oznacza, że obie jego strony muszą być sobie równe. Na zestawienie bilansu składają się dwie grupy pozycji – umieszczane tradycyjnie z lewej strony aktywa i zapisywane z prawej pasywa. Pierwsze z nich (aktywa) to majątek¹⁵ wykorzystywany w przedsiębiorstwie. Zgodnie z literaturą związaną z finansami¹⁶ można zatem postawić znak równości pomiędzy pojęciami aktywa i majątek: „aktywa – ogół środków

¹⁵ B. Olzacka, R. Pałczyńska-Gościńskiak, *Leksykon zarządzania finansami*, ODDK, Gdańsk 1998, s. 162.

¹⁶ Odmienne pojęcie to definiowane może być przez inne nauki, np. jako dobra służące do produkcji innych dóbr - dobra inwestycyjne, czyli kapitał rzeczowy (zob. D. R. Kamerschen, R. B. McKenzie, C. Nardinelli, *Ekonomia*, Fundacja Gospodarcza NSZZ „Solidarność”, Gdańsk 1991, s. 6, D. Begg, S. Fischer, R. Dornbusch, *Mikroekonomia*, PWE, Warszawa 1996., s. 359).

gospodarczych (składników majątkowych), które w danym momencie pozostają do dyspozycji jednostki. Są to więc kontrolowane przez jednostkę zasoby majątkowe.¹⁷ Wśród pozycji typowego bilansu wyróżnimy:

- majątek trwały,
- majątek obrotowy,
- rozliczenia międzyokresowe kosztów.

Pozycje z majątku trwałego to:

- wartości niematerialne i prawne (koszty organizacji, koszty prac rozwojowych, wartość firmy, inne wartości niematerialne i prawne, zaliczki na poczet wartości niematerialnych i prawnych),
- rzeczowy majątek trwały (grunty własne, budynki i budowle, urządzenia techniczne i maszyny, środki transportu, pozostałe środki trwałe, inwestycje rozpoczęte, zaliczki na poczet inwestycji),
- finansowy majątek trwały (udziały i akcje, papiery wartościowe, udzielone pożyczki długoterminowe, inne składniki finansowe majątku trwałego),
- należności długoterminowe.

Pozycje z majątku obrotowego to:

- zapasy (materiały, półprodukty i produkty w toku, produkty gotowe, towary, zaliczki na poczet dostaw),
- należności i roszczenia (należności z tytułu dostaw i usług, należności z tytułu podatków, dotacji i ubezpieczeń społecznych, należności wewnątrzzakładowe, pozostałe należności, należności dochodzone na drodze sądowej)
- papiery wartościowe przeznaczone do obrotu (udziały lub akcje własne do zbycia, inne papiery wartościowe),
- środki pieniężne (środki pieniężne w kasie, środki pieniężne w banku, inne środki pieniężne takie jak np. weksle, czek obce itp.).

Druga zbiorcza pozycja (pasywa) to kapitał umożliwiający finansowanie aktywów. Choć czasem równoznacznie traktowane są ze sobą pojęcia kapitału i aktywów,¹⁸ to jednak zdecydowana większość autorów utożsamia pojęcie kapitału z pasywami,¹⁹ a strukturę kapitału ze strukturą finansowania czyli strukturą pasywów.²⁰ Każde przedsiębiorstwo do wykonania swoich zadań

¹⁷ B. Wawrzyńczak-Jędryka, *Rachunkowość. Mini-meritum*, Wolters Kluwer Polska Sp. Z o.o., Warszawa 2008, s. 739.

¹⁸ *Ibidem*, s. 11, za: K. S. Rao Ramesh, *Financial Management, Concepts and Applications*, South-Western College Publishing, Cincinnati 1995, s. 4.

¹⁹ B. Olzacka, R. Pałczyńska-Gościniak, *Leksykon zarządzania...*, *op. cit.*, s. 126.

²⁰ A. Duliniec, *Struktura i koszt kapitału w przedsiębiorstwie*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1998, s. 12, za: R. W. Masulis, *The Debt/Equity Choice*, Ballinger Publishing Company, Cambridge 1998, s. 1; S. A. Ross, R. W. Westerfield, J. Jaffe, *Corporate Finance*, Irwin, Chicago 1996, s. 4 i 870; W. Pomykała, red., *Encyklopedia*

potrzebuje określonego kapitału. Może to być kapitał własny lub obcy. Z wykorzystywaniem zarówno jednego, jak i drugiego związany jest koszt (czy to pieniężny, czy też alternatywny liczony jako możliwość wykorzystania danego kapitału w innych przedsięwzięciach). Pozycje z pasywów to generalnie kapitał własny i obcy dzielony na pozycje:

- kapitał własny,
- rezerwy,
- zobowiązania długoterminowe,
- zobowiązania krótkoterminowe – fundusze specjalne,
- rozliczenia międzyokresowe i przychody przyszłych okresów.

Kolejnym wymienionym zestawieniem był rachunek wyników nazywany też rachunkiem zysków i strat. Jest to dokument pokazujący wynik finansowy organizacji jako całości. Jego układ jest określony przez Dyrektywę Parlamentu Europejskiego i Rady 2013/34/UE z 26 czerwca 2013 r.

Pierwsza część bada wynik brutto ze sprzedaży produktów i towarów. Ważne jest zwrócenie uwagi, że wyliczany jest na podstawie wielkości netto - czyli bez uwzględnienia podatku VAT. Pierwsza pozycja niezbędna do wyliczenia tej wielkości to przychody ze sprzedaży towarów i produktów (w rozbięciu na sprzedaż towarów i materiałów oraz sprzedaż produktów) jakie przedsiębiorstwo osiągnęło w danym okresie. Drugą pozycją są koszty sprzedanych towarów i produktów. Wynik ze sprzedaży brutto stanowi różnicę pomiędzy tymi dwoma wielkościami – przychodami i kosztami ich uzyskania. Kolejną wielkość, to zysk ze sprzedaży netto. Jest to zysk ze sprzedaży brutto pomniejszony o koszty sprzedaży oraz koszty ogólne zarządu. Kolejną wielkość to zysk na działalności operacyjnej (EBIT). Jest to zysk ze sprzedaży netto powiększony o pozostałe przychody operacyjne takie jak: przychody ze sprzedaży majątku trwałego, dotacje i pozostałe przychody operacyjne, a pomniejszony o pozostałe koszty operacyjne wśród których wyróżnimy: wartość sprzedanych kosztów majątku trwałego i pozostałe koszty operacyjne. Następną pozycję stanowi zysk na działalności gospodarczej. To nic innego jak zysk na działalności operacyjnej powiększony o przychody finansowe (dywidendy z tytułu udziałów, odsetki uzyskane i pozostałe przychody finansowe) i pomniejszony o koszty finansowe (odpisy aktualizujące wartość finansowego majątku trwałego oraz krótkoterminowych papierów wartościowych, odsetki do zapłacenia i pozostałe koszty finansowe). Ta wielkość powiększona o zyski nadzwyczajne i pomniejszona o straty nadzwyczajne to wielkość określana jak zysk brutto (EBT). Pomniejszając za zysk brutto o obciążenia finansowe – przede wszystkim podatek dochodowy) otrzymujemy zysk netto (EAT).

Kolejne zestawienie: sprawozdanie z przepływów pieniężnych (nazywane też rachunkiem przepływów pieniężnych, sprawozdaniem z przepływu środków pieniężnych, sprawozdaniem z przepływów finansowych) to dokument zawierający podsumowanie wszystkich przepływów pieniężnych z danego okresu z uwzględnieniem ich źródeł i celu wykorzystania. Dzięki temu ukazuje zmiany, jakie zaszły w poszczególnych elementach aktywów i pasywów wywołane przez przepływ środków pieniężnych. Jest podstawą oceny płynności finansowej. Dokument podzielony jest na trzy

części dotyczące działalności operacyjnej, inwestycyjnej i finansowej. W części dotyczącej działalności operacyjnej wyróżniamy ponadto pozycje: wynik finansowy netto, amortyzacja, wynik ze sprzedaży i likwidacji składników działalności inwestycyjnej, zmiana stanu zapasów, zmiana stanu należności i roszczeń, zmiana stanu zobowiązań krótkoterminowych (z wyjątkiem pożyczek i kredytów) oraz funduszy specjalnych, zmiana stanu rozliczeń międzyokresowych, zmiana stanu przychodów przyszłych okresów. W części dotyczącej działalności finansowej wyróżnimy natomiast wielkości: zaciągnięcie/spłata długoterminowych kredytów bankowych, zaciągnięcie/spłata długoterminowych pożyczek, emisja/wykup obligacji lub innych papierów wartościowych, zaciągnięcie/spłata krótkoterminowych kredytów bankowych, zaciągnięcie/spłata krótkoterminowych pożyczek, emisja/wykup obligacji lub innych papierów wartościowych, płatności dywidend i innych wypłat na rzecz właścicieli, płatności zobowiązań z tytułu umów leasingu finansowego, wpływ z emisji akcji i udziałów własnych oraz dopłat do kapitału, zapłacone/zwrócone odsetki i pozostałe pozycje.

Należące do sprawozdawczości podstawowe dokumenty: bilans, rachunek wyników i sprawozdanie z przepływów finansowych są podstawowymi (i obligatoryjnymi dla wielu organizacji) opracowaniami syntetycznymi tworzonymi przez organizacje. Tworzone są na użytek zewnętrzny, co nie oznacza, że w praktyce nie mogą być również wykorzystywane do celów/przez odbiorców wewnętrznych. Niemniej jednak te trzy podstawowe dokumenty to zbyt mało by móc w wystarczający sposób podejmować decyzje w organizacjach. Potrzebujemy więc kolejnych, przede wszystkim licznych cząstkowych informacji, np. nie tylko o tym, czy firma notuje zysk ze sprzedaży, a np. z których produktów. Ważne są również informacje nie tylko o sumarycznych przepływach, ale o przepływach związanych z projektami czy sprzedażą na poszczególnych rynkach czy związaną z konkretnymi grupami asortymentowymi. Pozwala to podjąć właściwe decyzje dotyczące działań operacyjnych i taktycznych, ale oczywiście w ostatecznym rozrachunku rzutujących na końcowy wynik naszego przedsiębiorstwa.